

VOLTOOID

Meld je aan voor onze nieuwsbrief om op de hoogte te blijven van
de nieuwste boeken van Ambo|Anthos *uitgevers* via
www.amboanthos.nl/nieuwsbrief.

Bert Keizer

VOLTOOID

NIEUW LICHT

op een **zelfgekozen dood**

Ambo|Anthos

Amsterdam

ISBN 978 90 263 4113 7

© 2018 Bert Keizer

Fragment uit David Humes *Over Zelfdoding* (p. 85-90),

vertaald door Ton Vink, met toestemming van

uitgeverij Damon overgenomen

Omslagontwerp Marry van Baar

Omslagillustratie © Monday: 2 Down. Ashtray on the Ocean (2,3),

2008 (oil on card), Ben McLaughlin, (Contemporary Artist) /

Private Collection / Wilson Stephens Fine Art, London /

Bridgeman Images

Verspreiding voor België:

Veen Bosch & Keuning uitgevers nv, Antwerpen

Inhoud

VOORAF

Nieuw Licht 7

DE VRAAG

Kan het leven voltooid zijn? En hebben we dan
recht op een zelfgekozen dood? 9

HET ESSAY

Voltooid 13

HET FRAGMENT

David Hume

Uit: *Over Zelfdoding* 85

DE DENKERS 91

DE BEDENKERS VAN NIEUW LICHT 93

VOORAF

Nieuw Licht

Het publieke debat is met de komst van de sociale media ingrijpend veranderd. En of het nu gaat om *#Jesuischarlie*, *#zwartepiet*, *#bedbadbrood* of *#bonusgraiers*, het wordt er meestal niet genuanceerder op. De vertwittering van het debat was voor ons de belangrijkste drijfveer voor NIEUW LICHT, een reeks filosofische pamfletten waarin de eeuwenoude denktraditie wordt gecombineerd met het nieuwe denken van onze tijd. Als uitgangspunt voor ieder pamflet leggen we de hedendaagse denker een vraag voor die in een klassiek geworden tekst al eerder aan de orde werd gesteld, maar dan door een andere denker, in een andere tijd, en binnen een andere politieke en maatschappelijke context. Zo zouden we met Simone de Beauvoir (1908-1986) en haar *De tweede sekse* in het achterhoofd de vraag kunnen stellen hoe vandaag de dag ‘de vrouw wordt gemaakt’, we kunnen de opvattingen over

politiek en oorlog van Carl von Clausewitz (1780-1831) herbezien in een tijd van vredesmissies, terreur en cyberwars, of ons afvragen wat Johan Huizinga (1872-1945) zou hebben gezegd over doping, matchfixing en het monopolie van de FIFA.

De onderwerpen van NIEUW LICHT zijn evenzeer ingegeven door het maatschappelijk belang als door onze eigen persoonlijke preoccupaties. Het liefst zouden we ze allemaal zelf schrijven, maar behalve dat je niet alles zelf kunt doen zijn anderen door hun ervaring, kennis, sekse, afkomst soms veel beter. Meerstemmigheid is zodoende de motor van deze reeks filosofische essays.

Voor u ligt de tiende editie. Dat deze u moge verheffen!

Frank Meester en Coen Simon

Kan het leven voltooid zijn? En hebben we dan recht op een zelfgekozen dood?

Beste Bert,

Meer dan de helft van de Nederlanders vindt dat ouderen met een voltooid leven in aanmerking zouden moeten kunnen komen voor euthanasie (ministerie van Volksgezondheid, mei 2017). Op 7 februari 2017 diende D66 een wetsvoorstel in voor het recht op levensbeëindiging zonder medische indicatie voor ouderen boven de vijfenzeventig jaar, mits het ‘verzoek vrijwillig, zonder enige druk van buitenaf, weloverwogen en duurzaam is’. En, ten overvloede voor jou Bert, want je bent er als arts aan verbonden, sinds 2012 bestaat er een levenseindekliniek.

De discussies in Nederland over een zelfgekozen dood doen ons vaak denken aan de satirische roman *De moderne dood* uit 1987 van de Zweedse schrijver Carl-Henning Wijkmark, waarin een pro-

jectgroep van het ministerie van Sociale Zaken zich tijdens een besloten symposium de vraag stelt: ‘We worden allemaal even oud geboren, waarom zouden we dan niet even oud doodgaan?’

Al verwachten we niet dat er in de nabije toekomst een meerderheid te vinden is voor ‘de economisch aantrekkelijke terminaalstations waar de lichamen van de geëuthanaseerden tot “grondstof” worden gerecycled ten behoeve van productiemiddelen en wetenschap’, we menen wel dat het de hoogste tijd is om ons filosofisch te buigen over de kwestie van de zelfgekozen dood.

‘Het leven van een mens is voor het universum van geen groter belang dan dat van een oester,’ schreef David Hume in het postuum verschenen essay *Over Zelfdoding* (1777). ‘En al was het nog zo belangrijk, de natuur zelf heeft het in handen gelegd van het menselijk inzicht en ons de noodzaak opgelegd er steeds weer opnieuw beslissingen over te nemen.’ Hume bevocht in zijn tijd het zelfbeschikingsrecht op het allesoverheersende idee van de voorzienigheid. Hij pleitte voor het recht op de zelfgekozen dood zoals we ook het recht hebben op de vrijwillige keuzes in het leven.

De macht van de kerk en het argument van de voorzienigheid spelen inmiddels een minder grote rol in het maatschappelijk debat over euthanasie

en zelfdoding, toch menen wij dat het kraakheldere essay van Hume het denken kan scherpen in de beantwoording van de nieuwe vragen rondom deze urgente kwestie.

Hume breekt al een lans voor het argument van het voltooid leven. ‘Ik dank de voorzienigheid, niet alleen voor het goede dat ik reeds heb ontvangen, maar ook voor het vermogen dat ik bezit om aan het kwaad dat me bedreigt te ontkomen.’ Hoe logisch dit ook klinkt, wij denken wel dat ‘voltooid leven’ als argument om er een eind aan te maken de waardering van het leven (dat van jezelf en dat van anderen) behoorlijk ingrijpend kan veranderen. Zeker als dit samenkomt met een politieke en maatschappelijke praktijk. ‘Stel dat ik niet meer in staat ben het algemeen belang te dienen,’ schrijft Hume, ‘stel dat ik er een last voor ben; stel dat mijn leven een hinderpaal is voor een ander om dat belang veel beter te dienen. In die gevallen moet mijn terugtrekking uit het leven niet alleen beschouwd worden als zonder schuld, maar zelfs als prijzenswaardig. En de meeste mensen die overwegen het leven de rug toe te keren, verkeren in een dergelijke situatie. Wie daarentegen in het bezit is van gezondheid, macht en gezag, heeft over het algemeen meer redenen in goede vrede met de wereld te leven.’ Gezien vanuit het perspectief van de zelfbeschikking is dit wellicht een nastrevenswaardig

ideaal, maar als het ‘prijzenswaardig’ uit deze redenering omslaat in het dienen van ‘het algemeen belang’ dan komt het terminaalstation van Wijkmark toch ineens weer een beetje naderbij.

Beste Bert, zou jij, met je uitgebreide ervaring als arts op het gebied van de stervensbegeleiding en je verdiende reputatie als denker over de dood, het essay van Hume eens willen herlezen om nieuw licht te werpen op de hachelijke vragen die in onze tijd inmiddels om een antwoord schreeuwen?

We hopen dat je daarbij wilt ingaan op de vraag in hoeverre het recht op een zelfgekozen dood niet verwordt tot een plicht om te doden. Bijvoorbeeld voor de uitvoerder of voor de verstrekker van de middelen die daartoe nodig zijn. Net als op de vraag wat het criterium van het voltooid leven verandert aan het leven van ons nu, van de nabestaanden en van diegenen die hun leven pas als voltooid zien zodra het feitelijk voorbij is.

HET ESSAY

VOLTOOID

‘Ik ben ervan overtuigd dat niemand zich
ooit het leven heeft benomen terwijl hij het
nog de moeite waard vond.’

DAVID HUME, *OVER ZELFDODING*, 1755

VOLTOOID LEVEN?

Tegen het eind van zijn leven schreef Samuel Beckett aan een vriend: 'Mijn benen hebben er net zo genoeg van mij rond te dragen als ik van het rondgedragen worden.' Hij was er wel aan toe om dood te gaan, geen zeldzame conditie, want zo leuk is het niet op aarde.

Maar bij het hedendaagse 'voltooid leven' gaat het niet over de normale levensmoeheid die iedereen weleens overvalt. 'Voltooid leven' betreft een specifieke variant, die tegenwoordig vaker voorkomt omdat we in veel grotere aantallen erg oud worden. Je hebt wel grapjassen die beweren dat er zóveel van je af valt met het klimmen der jaren dat je aan het einde helemaal bevrijd naar het graf toe huppelt, maar de meesten ervaren dat anders. Want al blijf je zelf redelijk gezond, het aantal begrafenissen en crematies waar je naartoe moet wordt elk jaar groter en je rijdt na afloop allerminst

opgelucht naar huis. Je bent er nog wel, maar er niet meer zijn wordt een draaglijke mogelijkheid.

‘Voltooid’ is een merkwaardige beschrijving van deze toestand. Zegt u weleens dat iets voltooid is? Volgens mij is ‘voltooid’ schrijftaal. Je leest in de krant: ‘De werkzaamheden aan de Merwededebrug zijn voltooid.’ Maar niemand zal de kamer binnenrennen om te roepen: ‘Mijn appeltaart / kippenhok / roman is voltooid!’ ‘Onvoltooid’ is ook zoiets. We zitten met die ene symfonie die onvoltooid is en die als onaf opvalt tussen al die andere symfonieën die wél voltooid zijn. Maar beschouwen we alle levens (naast die paar voltooide) als on-voltooid? Misschien is ‘af’ een beter woord. Is je leven ooit af zoals je huiswerk af kan zijn? Kun je naar je leven kijken en in de huiswerk-betekenis zeggen dat het af is? Maar dat is een gevoel van opluchting, terwijl we met de term ‘voltooid leven’ juist iets heel vervelends aanduiden. Het gaat om die moeizame toestand waarin je zegt: ik wil niet verder. Maar je haar en je nagels groeien gewoon door, je darmen blijven kneden, je hart blijft onversaagd pompen. Maar goed ook. Als ‘niet verder willen’ een doodsoorzaak zou zijn dan wordt het erg rustig op aarde, waar het de mensensoort betreft.

Zouden dieren dat nou ook hebben, dat ze niet verder willen? Ik denk het niet. Ze willen wél eten, paren, vechten of vluchten, maar niet ‘verder’ en

dus ook niet ‘niet verder’. Dat juk heeft de scheping op onze schouders geplaatst. En daarmee hebben we meteen het verschil tussen mens en dier te pakken.

Koos Dijksterhuis schreef in *Trouw* van 15 augustus 2017 dat hij tijdens een wandeling een muis vond die zich leek te hebben opgehangen. Er stond een aandoenlijk fotootje bij. Zoveel wanhoop in zo’n klein lijfje? Koos denkt van niet. Hij ziet zelfmoord, of op zijn minst de mogelijkheid daartoe, als misschien wel hét verschil tussen mens en dier. Dieren leven niet in de tijd. Althans niet zo weids dat ze het graf in de verte kunnen zien liggen. En daarom kunnen ze daar ook niet naartoe willen. Koos denkt dat het muisje daar geplaatst is door een klauwier. Die jagen onder andere op muizen, ze hebben echter geen roofvogelklauwen maar onhandige zangvogelpootjes. Ze doden hun prooi door die op een doorn te prikken of, zoals deze muis, in de oksel van een tak te proppen. Hij voegt eraan toe: ‘Soms leeft zo’n opgeprikte prooi nog een tijd; blijft-ie vers!’ Ach de natuur is zo mooi mevrouw.

Maar wij mensen zijn dus als enigen gezegend met de neiging om ons leven te beëindigen. De wetenschap dat ons leven eindig is brengt deze neiging als vanzelf met zich mee, omdat een leven vaak niet goed gaat. Nee, dat is te makkelijk. Het

gaat er niet alleen om dat je leven niet goed gaat, je moet daarnaast doordrongen zijn van het besef dat het nooit meer goed kan komen.

Er is verpletterend veel geschreven over deze geestestoestand, maar ik denk dat David Hume (1711-1776) een van de eersten is die zelfmoord (we komen nog terug op dit woord) als een haalbare optie wenst te beschouwen. Het motto voor dit essay werd ontleend aan zijn essay *On Suicide*, waarin hij schrijft: ‘Ik ben ervan overtuigd dat niemand zich ooit het leven heeft benomen terwijl hij het nog de moeite waard vond.’